

Slobodan Vukićević
Filozofski fakultet
Nikšić

FENOMEN KOMPETITIVNOSTI I CRNA GORA

COMPETITIVENESS PHENOMENON AND MONTENEGRO

ABSTRACT Sociological meaning of competitiveness is identified as „logic of situation“ in which individuals, social groups, institutions, organizations of one society have possibility to display its work and to operate in order to satisfy its needs and interests and in the same time interests of society. This concept of competitiveness has been operationalized to the process of post socialist transformation of Montenegrin society, having in mind: progress, democracy, quality, knowledge and ability, solidarity, moral and sustainable development in all domains of social life and work.

Key words: progress, democracy, quality, knowledge and ability, solidarity, moral, Sustainable development.

APSTRAKT Sociološko značenje kompetitivnosti identifikuje se kao „logika situacije“, u kojoj pojedinci, društvene grupe, institucije, organizacije jednog društva imaju mogućnosti da ispoljavaju svoje sposobnosti i djeluju u pravcu zadovoljavanja svojih potreba i interesa i interesa društva istovremeno. Ovaj koncept kompetitivnosti operacionalizovan je na proces postsocijalističke transformacije crnogorskog društva imajući u vidu: progres, demokratiju, kvalitet, znanje i sposobnosti, solidarnost, moral i održivi razvoj u svim domenima društvenog života i rada.

Ključne riječi: kompetitivnost, progres, demokratija, kvalitet, znanje i sposobnosti, solidarnost, moral, održivi razvoj.

1. Sociološki pojam kompetitivnosti

KOMPETICIJA (competition, comeditio) – polaganje prava na takmičenje, suparništvo, konkurencija, nadmetanje, takmičenje, utakmica. Sociološki, kompeticija se odnosi na „logiku situacije“, u kojoj pojedinci, grupe, institucije, organizacije jednog društva imaju mogućnosti da ispoljavaju svoje sposobnosti i djeluju u pravcu zadovoljavanja svojih potreba i interesa i interesa društva istovremeno.

Savremeno društvo nalazi se u eri kompetitivnosti. ERA se ovdje odnosi na vrijeme takmičenja, fenomenološko određenje vremena odvojeno od posmatranja posebnih dimenzija vremena i njihovog intencionalnog sadržaja vezanog za mjesec, godinu, vijek ili hronološke linearnosti. ERA kompetitivnosti znači vrijeme vezano za fenomen takmičenja, način ostvarivanja tog vremena, mogućnosti (u formalnoj i neformalnoj strukturi) koje takav način ostvarivanja vremena daje pojedinim subjektima društva i društvu kao cjelini. Tako se era liberalizacije definiše kao vrijeme koje favorizuje ekonomske faktore, a zanemaruje institucije i politiku. Sada se na sva zvona najavljuje kraj neoliberalne ere, ili, kako kaže Valerštajn, „kolaps liberalizma“ (Valerštajn, 2005). Uostalom, vrijeme se najbolje može odrediti kada se veže za određene fenomene. Ta-

da sve dimenzije vremena dobijaju određeno značenje, značaj i smisao, a time i vrijednosne komponente. Nastaje „saigra“ prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u domenu društvene kompetitivnosti.

Maks Veber definisao je društvenu kompeticiju kao miroljubivi sukob do kojeg dolazi usljed nastojanja da se stekne kontrola nad rijetkim resursima, to jest dobrima koja su istovremeno i poželjna i cijenjena, ali i ograničena. „Miro-ljubivim“ sredstvima borbe treba nazivati ona sredstva koja ne podrazumijevaju upotrebu aktuelnog fizičkog nasilja. Tu „miroljubivu“ borbu treba nazivati „**takmičenjem**“, ako se vodi kao formalno miroljubivo takmičenje za sticanje **moći** raspolaganja **izgledima**, a koje i drugi žele. „**Regulisanim takmičenjem**“ treba nazivati takmičenje ukoliko je ono u svojim **ciljevima i sredstvima** orijentisano prema **jednom poretku**“ (podvlačenja S. V.) (Veber, 1976, 26).

Očigledno, društvena kompeticija ne odnosi se samo na ekonomsko tržište, to jest nema samo ekonomsko značenje. Veber je, kao veliki i nenadmašni sociolog, društvenu kompeticiju definisao kao:

- regulisano takmičenje;
- formalno miroljubivo takmičenje;
- takmičenje za sticanje moći raspolaganja izgledima;
- takmičenje za sticanje izgleda koje i drugi žele;
- takmičenje koje je svojim ciljevima i sredstvima orijentisano prema jednom poretku;
- takmičenje koje isključuje silu, ali ne isključuje moć.

Savremena sociologija posvećuje pažnju društvenoj kompeticiji kao složenom procesu u kojem se ispoljava karakter jednog društvenog sistema. **Savremena sociološka istraživanja usmjeravaju se na razumijevanje, tumačenje i objašnjenje korelacije između društveno-strukturnih promjena i djelovanja društvenih aktera.** Bez egzaktnog naučnog identifikovanja ove korelacije, ne mogu se valjano zasnovati društvene promjene niti odrediti njihov tempo i smjer. U tom smislu izdvajaju se sljedeći elementi:

- domašaj i trajnost kompeticije;
- društvena regulacija, to jest pravila koja regulišu kompeticiju, polaganje prava na takmičenje;
- društveni odnosi koji se uspostavljaju između pojedinaca, grupa i organizacija;
- unutrašnje i spoljne determinante kompeticije;
- karakter moći koja se uspostavlja u procesu kompeticije;
- stepen isključivosti prisile;
- diferencirani stepen igleda, to jest mogućnosti koje pojedini subjekti imaju u ostvarivanju svojih interesa, ovladavanja dobrima, resursima, obrazovanjem, zdravljem i kvalitetom života uopšte;
- karakter tržišta: ekonomskog, političkog, znanja, sposobnosti;
- izgradnja institucija i njihova legitimnost;
- problemi lokalne, regionalne i ukupne društvene organizacije;

- održivi razvoj, u smislu dugoročnog ostvarivanja fundamentalnih ljudskih vrijednosti, naročito odnos društvo–priroda u ekološkoj perspektivi.

Naznačeni elementi predstavljaju operacionalizaciju za egzaktno naučno istraživanje korelacije društveno-strukturnih promjena i djelovanja aktera u procesu transformacije crnogorskog društva.

2. Progres, demokratija i kompetitivnost

Progres nema bez demokratije, a demokratije bez kompetitivnosti.

Eru društvene kompetitivnosti karakteriše proces usaglašavanja različitih interesa i zadovoljavanja potreba ljudi i njihovih zajednica na bazi zdravog takmičarskog duha, preduzetništva i motiva postignuća u uslovima demokratske organizacije društva.

Demokratija je, u tom smislu, ka progresu usmjeren razvoj društva zasnovan na ostvarivanju **kvaliteta** u svim oblastima i na svim nivoima i međusobnoj **solidarnosti** ljudi, sa neprestanom valorizacijom u **etičkoj ravni**. Vrijeme i progres u svom ishodištu dobijaju aksiološke dimenzije sa apriornim i aposteriornim značenjem, kao pretpostavke i kao rezultat društvenih kretanja. U njima se sublimira praksa posredovana teorijom i moralom. Na djelu je pluralitet pogleda na svijet, pluralitet iskustava: filozofskog, naučnog, umjetničkog, religijskog, praktičnog, pri čemu se progresivno ispunjavanje prostora vremenom postiže njihovim susretanjem, a ne separatno, i ne na osnovi antropocentralizma.

U tom kontekstu, demokratija se javlja i kao cilj i kao vrijednost po sebi, koja prati proces konstituisanja Crne Gore kao moderne zajednice građana u kojoj će istovremeno biti na djelu: **sloboda, racionalnost, preduzetništvo i motiv postignuća, naučni i kulturni razvitak, socijalna pravda kao osnov za izvođenje svih vrijednosti**. Solidarnost, u tom kontekstu, ne može biti redukovana na elementarno dijeljenje ili udjeljivanje socijalne pomoći, već dobija duboku moralnu osnovu, moralnu preglednost, ulogu, snagu i moć.

Ni jedan od ovih elemenata ne može imati svoj puni smisao, značaj i značenje nezavisno jedan od drugog. Ali, sve to proizvodi ne samo duboke nego i brze društvene promjene koje je teško pratiti i razumijevati, što kod običnog čovjeka izaziva zbunjenost, površno razumijevanje i nesnalaženje. Egzaktna naučna objašnjenja ubranog tempa razvoja mogu umnogome pomoći savremenom čovjeku da lakše prebrodi taj svojevrsni fenomen ispoljen kao „bolest promjena“.

Demokratskoj organizaciji savremenog društva adekvatan je konsocijativni tip demokratije, koji predstavlja vršenje vlasti adekvatnim učešćem svih podstruktura multikulturalnog društva na bazi zajedničkog političkog projekta, uz očuvanje etnokulturnih identiteta (Kimlika, 2004).

Konsocijativna demokratija čuva identitet svakog sastavnog elementa i zajednički identitet zajednice kao cjeline, a time i njihove suštinske interese. Bitno je da svaki elemenat, pored svoje autonomije, bude u funkciji integracije

zajednice. Konstituisano pravo jedne nacionalne manjine ili etničke grupe da natjera druge da poštuju njene životne interese jeste suštinski u funkciji integracije i solidarnosti. Bez poštovanja životnog interesa svake grupacije nema demokratske zajednice.

Sigurnost svake etnokulturalne grupe mora biti kvantitativno i kvalitativno obezbijedena. U kvantitativnom smislu, svaka etnokulturalna grupacija – i druge posebne grupe (žene, siromašni, hendikepirani) – treba da bude adekvatno zastupljena u strukturi vlasti; a u kvalitativnom smislu, svaka etnokulturalna grupacija treba da bude u poziciji očuvanja svog etnokulturalnog identiteta i stabilnosti svog materijalnog i društvenog okruženja. Nije u pitanju samo politička participacija. Na ovaj način obezbeđuje se adekvatna pozicija u odlučivanju o ekonomskim mogućnostima, kao i pravovremeno onemogućavanje bilo kojeg vida socijalne isključivosti određenih pojedinaca ili grupa u društvu.

Za tako organizovanu demokratsku vladavinu potrebna su četiri uslova: da svaka grupa bude predstavljena u političkoj eliti, da postoji uzajamno pravo veta, koje joj omogućuje da natjera druge da poštuju ono što ona smatra svojim životnim interesima, da svaka grupa bude predstavljena u administraciji i da dobija dio javnih fondova srazmerno svojoj brojnosti, i da zadržava pravo da upravlja svojim poslovima.

Ipak, konsocijativne demokratije ne može biti ukoliko ne postoji **zajedničko dobro**, na osnovu kojeg se jedno društvo održava kao cjelina. Ovdje je sasvim jasno da konsocijativnu demokratiju kao demokratsku zajednicu možemo zamisliti samo u slučaju ako je obrazovana od pojedinaca–građana, koji su ujedinjeni samopoštovanjem jednog političkog ugovora (ustava). To znači da su pripadnici etnokulturalnih skupina (bilo nacionalnih – većinskih i manjinskih, bilo etničkih grupa) transcendovali svoj nacionalnoetnički partikularitet građanskim, što znači da pored nacionalnog imaju, takođe, jako razvijen i patriotski osjećaj.

Uopšte rečeno, konsocijativna demokratija onemogućava uspostavljanje neopatrimonijalnog oblika vladavine, što bi bila velika opasnost za progresivan razvoj društva i demokratsku perspektivu multikulturalnog društva Crne Gore.

Multikulturalizam u Crnoj Gori, kao osnova kulturne politike, dinamizira se u vidu interkulturalizma koji predstavlja neposrednu saradnju građana i prožimanje njihovih kultura – od svakodnevnog života, obrazovanja, nauke do umjetničkog stvaralaštva: Crnogoraca, Srba, Bošnjaka–Muslimana, Albanaca, Hrvata, Roma, i drugih na bazi građanske veze i principa konsocijativne demokratije. Identifikacija kulturne politike u Crnoj Gori temelji se na ukupnosti planiranih kulturnih akcija koje imaju u vidu: globalnu viziju društvenog i kulturnog razvitka, kulturne potrebe, kulturne standarde i kulturnu situaciju svih etnokulturalnih i konfesionalnih struktura crnogorskog društva.

Razvoj interkulturalizma ima kardinalni značaj, tako da se može reći da od toga umnogome zavisi budućnost Crne Gore.

Pri tome, treba imati u vidu da je za savremenu Crnu Goru i njenu budućnost najbitniji mladi naraštaj, koji je stasavao u uslovima dubokih društvenih

promjena, pluralizma, formiranja novih političkih, ekonomskih i kulturoloških standarda. Sve se to dešava u kontekstu društvenih kretanja koja imaju svjetski, globalni karakter. Mladi naraštaj će, prema tome, presudno uticati, ne samo na unutrašnje konstituisanje Crne Gore kao moderne zajednice građana nego i na karakter njenih odnosa sa drugim državama u bližem i daljem okruženju.

Zadatak nauke i naučnih institucija i njihova etička odgovornost jeste da identifikuju uzroke transformacija vrijednosti u društvu uopšte, posebno kod mladih, analiziraju njihovu suštinu i manifestne oblike i na bazi toga anticipiraju moguće posljedice za dalji progresivni razvitak Crne Gore. Stvaranje cjelovitog sistema vrijednosti, bez apsolutizacije bilo koje posebne – ekonomske, političke, ideološke, jeste najvažniji faktor dinamike čovjeka, društva i kulture i njihove međusobne dijalektike. Stvaranje sistema vrijednosti ima snažnu smisaono-značenjsku determinantu, koja određuje suštinu kojoj čovjek teži razvijajući se i djelujući u datim uslovima.

Da li mi u Crnoj Gori imamo naučnih istraživanja na bazi čijih rezultata možemo ukazati na vrijednosne prioritete savremenog crnogorskog društva, posebno njegove omladine, i na bazi toga ukažemo na karakter i smjer društvenih kretanja sa aksiološkog aspekta? Da li koncipiranim društvenim sistemom formiramo kao „modele ličnosti“: „altruiste“, „konformiste“ ili „egoiste“? Na kojem „modelu ličnosti“ multikulturalno društvo može održavati svoju stabilnost? Na kojem su nivou pozitivne tendencije: porast vrijednosti znanja, obrazovanja, informacija, i kako sve to utiče na razvoj ličnosti i poboljšanje kvaliteta života?

3. Institucije – ključna varijabla razvoja

Optimalni put u izgradnji institucija jeste smanjenje djelokruga države i povećanje njene uloge (Fukojava, 2007).

Na tom putu treba pokloniti osobitu pažnju stvaranju društvene situacije koja bi proizvodila domaću potražnju za dobrim institucijama i političkim reformama. To je složen zadatak, jer svaki novi institucionalni aranžman stvara **po-bjednike i gubitnike**, tako da dobre ekonomske institucije ne stvaraju uvijek svoju potražnju. Nedovoljna domaća potražnja za institucijama i reformama koje prate tu potražnju spada među najkrupnije probleme razvoja postsocijalističkih zemalja.

Očigledna raslojenost nastala u postsocijalističkom periodu crnogorskog društva upućuje na ovaj problem. Problem može biti kognitivne prirode, to jest nerazumijevanje dugoročne efikasnosti određenih institucija, a može imati interesnu komponentu time što će gubitnici nastojati da blokiraju promjene ili da svoju monopolsku poziciju konvertuju u novi oblik takođe monopolskog karaktera.

Stvaranje novih institucija obuhvata: koncepciju organizacija i menadžmenta; projektovanje političkog sistema, osnove legitimnosti; kulturološke i strukturalne faktore. Pitanje institucija ne smije biti redukovano na kvantitet

makrodržave ili mikrodržave, ili projektovanje političkih i zakonskih institucija, već se mora imati u vidu trajniji strukturalni i funkcionalni značaj, značenje i smisao koji one imaju u društvu. Institucije moraju imati svoju autonomiju u pogledu afirmacije određenog skupa dobara, koje određena institucija treba da donosi građanima, ali i svoju otvorenost u kvalitativnom posredovanju sa okruženjem, jer ista institucija može promovisati ili usporavati ekonomski rast zavisno od toga da li postoje komplementarne institucije koje promovišu njenu funkcionalnost. Na tim osnovama temelji se sistem diskrecionog prava da odluke donosi onaj ko je **najsposobniji** da izvrši datu funkciju, oslobađa od hijerarhijsko-birokratske logike i stiče legitimnost institucija koja, je od presudnog značaja za ukupnu stabilnost društva. To je suština institucionalne kompetitivnosti, a ne kvantitet.

Proces postsocijalističke transformacije karakteriše preuzimanje pojedinih institucionalnih oblika iz razvijenih društava. Prenosivost institucija je složen proces, u kojem imaju specifično dejstvo socijalni, antropološki, društveni i kulturološki faktori. Stepenn prenosivosti je veoma različit: u bankarstvu i javnoj administraciji visoki je stepen prenosivosti za razliku od obrazovanja i prava, gdje je prenosivost mnogo složenija i zahtijeva veoma kompleksan pristup i temeljno izučavanje.

Prema tome, mora se ovaj fenomen izučavati u njegovoj cjelini kako bi se, na bazi profesionalnog znanja, stvarala domaća potražnja za dobrim institucijama i adekvatnim političkim reformama.

Nije dovoljno reći da su institucije najbitniji faktor. Moramo imati jasno opredjeljenje koje su institucije posebno značajne, kako ih isprojektovati i koje su bitne pretpostavke (antropološke, socijalno-psihološke, ekonomske, kulturološke i političke) u konkretnim uslovima za njihovo uspješno funkcionisanje.

U tom smislu izdvajaju se četiri bitna aspekta državnosti, kojima moramo posvetiti posebnu pažnju: koncepcija organizacija i menadžmenta; projektovanje političkog sistema; ocjena legitimnosti; kulturološki i strukturalni faktori.

4. Tržište i kompetitivnost

Čovjek nije **homo ekonomikus**, niti mu može biti. Kompetitivnost tržišta ne može se bazirati na tržištu kao **samoorganizujućem ekonomskom sistemu**. Društvena kompeticija uključuje interese, resurse, dobra, prednosti, nagrade, kontrolu, ekonomsko i političko tržište i tržište znanja i spobnosti, kulturno-umjetničkog, naučnog stvaralaštva i neizostavno, **izvore solidarnosti među građanima**. Zbog toga i stoji upozorenje da se legitimnost ustavne države ne može zasnivati samo na „argumentacijskoj ekonomiji koja je nezavisna od religioznih ili metafizičkih tradicija kako to tvrde liberali“, niti prihvatiti stav da je liberalna država „sposobna da svoje motivacione pretpostavke reprodukuje iz sopstvenih sekularnih izvora“. U društvima gdje su politička klima i institucije demokratske, a mogućnost za sticanje egzistencije izvan politike veća, tamo se nosioci vlasti manje grčevito drže njenih poluga – upozoravaju analitičari.

Sve to zahtijeva širi pristup izgradnji društvenih institucija i definisanju društvenih pravila koja regulišu društvenu kompeticiju među pojedincima, društvenim grupama, institucijama i organizacijama.

Jednostran pristup liberalizaciji društva nosi niz opasnosti, pogotovo ako se to odvija u odsustvu legitimnih institucija.

5. Moralna kontrola i kompetitivnost

Moralna kontrola je poseban vid društvene kontrole, koja u savremenom društvu dobija sve veći značaj. Progres društva može se ostvarivati ako su pravci u pojedinim oblastima društva usmjereni ka ostvarivanju fundamentalnih ljudskih vrijednosti.

S obzirom na to da sve oblasti ljudskog djelovanja imaju svoje ograničenosti i, kao posljedicu, određene vidove društvene patologije, progres društva može se ostvarivati ako se svi domeni ljudskog duha i aktivnosti susreću u etici.

Jedino im to može obezbijediti prevladavanje sopstvenih granica na ljudski način, ali, istovremeno, i samu etiku držati otvorenom, nedogmatizovanom, neapsolutizovanom. Jedino na taj način demokratske procedure održavaju neprestanu vezu sa principima ljudske jednakosti, slobode i solidarnosti koji potiču iz moralnog domena. Time se onemogućava uspostavljanje monopola ni većine ni manjine, niti apsolutizacija bilo kojeg faktora u društvenim odnosima, pa ni apsolutizacija čovjeka u vidu antropocentralizma u odnosu na prirodu.

6. Socijalni kapital i kompetitivnost

Subpolitički institucionalni aspekt obuhvata norme, vrijednosti i kulturu – što se identifikuje kao socijalni kapital.

Državnim institucijama ne može se upravljati, niti one mogu zadobiti legitimitet, ukoliko se nema u vidu faktor socijalnog kapitala koji se odnosi i na formalnu i na neformalnu strukturu. Formalne institucije, s jedne strane, i kulturološke vrijednosti, s druge strane, postoje odvojeno, i konceptualno i metodološki, ali se ne smije izgubiti iz vida ni jedna ni druga.

Zbog toga, socijalni plan i socijalni razvoj kao sublimat socijalnih potreba mora biti integrisan u svim oblastima društvenog razvoja.

Moramo poći od pretpostavke da ljudi hoće da čine dobro, i to ne samo sebi nego i svojoj zajednici, da unapređuju svoju Crnu Goru, učine je dijelom Evrope i dobra koje ona simbolizuje. To je najznačajniji socijalni kapital koji treba aktivirati i pravilno usmjeravati na bazi konzistentne strategije društvenog razvoja, u kojem Crna Gora ima tretman jedinstvenog kulturnog pejzaža, to jest zajedničkog djela prirode i čovjeka..

Crna Gora, koja u svom strateškom opredjeljenju ima u planu da razvija obrazovanje na svim nivoima, turizam, poljoprivredu, ekološku svijest i ekološku kulturu, da se uključuje u evroatlanske integracije, uz očuvanje svog

multikulturalnog identiteta – mora imati u vidu nespornu činjenicu **da kultura i profit nijesu suprotnosti**, da su oni u izvjesnom smislu sinonimi, da se razvojem kulture stvara trajna osnova za ostvarivanje profita. To podrazumijeva razvoj istinskih kulturnih vrijednosti i institucija kulture i obrazovanja sposobnih za takav razvoj. Na taj način, Crna Gora može vrlo brzo doći u situaciju da veliki broj njenih građana živi od kulture i turizma ne čekajući da država dâ novac za fiktivne planove i programe.

Osnovni je uslov da profesionalci „dobiju riječ“, da menadžerski timovi, i u kulturi i u turizmu, budu profesionalno kompletirani za složen posao i da preduzetnički otkrivaju neizmjerne nove šanse i mogućnosti.

7. Društvena patologija i kompetitivnost

Društvena kompeticija je kanal u kojem nalaze izraz **suštinske društvene potrebe**, potrebe koje su izraz istorijskih tendencija u ostvarivanju i razvoju generičke suštine čovjeka kao društvenog bića.

Međutim, društvena kompeticija je proces u kojem se otkrivaju i ona **tendencijska stremljenja** koja znače otuđenost čovjeka i njegove zajednice, to jest određeni vidovi društvene patologije.

Društvena patologija je apsolutizacija bilo kojeg posebnog interesa, duhovni i kulturni anahronizam, pojavljivanje novih kultova, religijski fundamentalizam, postmoderni subjektivizam i iracionalizam, gramzivost, prisilni rast koji vodi računa samo o profitu bez obzira na posljedice za prirodu, čovjeka i društvo.

Sve to treba da nas inspiriše da u obrazovni sistem uvedemo predmet **etika**, kojim bi se afirmisale moralne vrijednosti, kao vrhunske ljudske vrijednosti. Ovdje treba istaći da se novi predmet – građansko obrazovanje i vaspitanje – već prepušta neprofesionalnim kadrovima, što će sigurno dovesti do njegove devalvacije, a on bi, upravo, trebalo da puno doprinese afirmisanju građanskog morala i vaspitanja kod mladih.

U pozadini evidentnih ispoljavanja ekonomske, socijalne i moralne krize u našoj zemlji, pojavili su se i različiti oblici socijalne patologije pojedinca i društva. Sve vidljiviji oblik takve patologije, kada je o mladima riječ, jeste porast upotrebe prekomjernog korišćenja droga.

Alarmantne dimenzije ta pojava ima ne samo u pogledu broja mladih koji joj podliježu nego i u pratećim devijantnim ponašanjima različitih oblika.

Zloupotreba droga (PAS) davno je prerasla nivo individualne patologije i postala kolektivna drama čovječanstva. U prevenciji narkomanije osnovno je da se droga ne posmatra samo kao medicinski nego, prije svega, kao društveni fenomen. Preventivno djelovanje protiv bolesti zavisnosti ima svoje duboko opravdanje, jer upotreba psihoaktivnih supstanci izaziva krajnje negativne sociopatološke, zdravstvene, ekonomske, društvene i druge posljedice.

Uočljivi su i neki opšti trendovi u starosnoj i socijalnoj strukturi mladih korisnika i modelima upotrebe droga, kod nas i u zemljama okruženja:

- svakodnevno raste broj korisnika droge i broj narkomana, ali i broj maloljetnika među njima;
- starosna granica prvog kontakta sa drogom pomjera se sve niže, prema starijem osnovnoškolskom uzrastu;
- starosna granica spustila se i kada je u pitanju redovno korišćenje droge;
- socijalna struktura korisnika širi se i droga sve više ulazi u srednju klasu koja je nekada bila prilično zaštićena u odnosu na tzv. viši sloj, kao i u odnosu na socijalno degradirane osobe;
- razvijaju se politoksikomanije; mladi počinju da koriste različite supstance (lijekove za smirenje, sredstva za smanjenje napetosti i strepnje, sredstva protiv bolova, sredstva za spavanje, alkohol i sl.) ili ih kombinuju sa drogom;
- raste broj djece i mladih koji podnose zakonske posljedice zbog različitih prekršaja, koji su, direktno ili indirektno, povezani sa drogom.

Djeca i mladi odrastaju danas u uslovima koji su označeni snažnim društvenim promjenama i krizama svojstvenim tzv. društvima u tranziciji, označeni kao – „**bolest promjena**“. Očekivane, normalne razvojne krize ovih doba (puberteta i adolencencije) koje se, optimalno, završavaju izgradnjom i učvršćivanjem identiteta, u našim uslovima usložnjene su krizom samog društva.

Kompetencije porodice, škole i društvene zajednice u procesu socijalizacije mladih izmijenjene su, a difuzni sistem vrijednosti ne nudi jasne i stabilne okvire razumijevanja sadašnjosti, još manje budućnosti. Upotrebe alkohola i droga tako mogu postati načini da se smanji napetost i strepnja koju izaziva takvo otežano odrastanje. Sa sociološko-psihološkog stanovišta, jedno od glavnih socijalnih obilježja osoba koje zloupotrebljavaju drogu ili PAS jeste osjećanje egzistencijalne praznine i otuđenosti, a ono što posebno zabrinjava jeste ambivalencija, nemilosrdno uvlačenje drugih u sopstvene redove, čime smanjuju sopstvenu ambivalenciju i nesigurnost.

Nedovoljno razvijena svijest naše zajednice o veličini problema; nedovoljna informisanost zahtijevaju neophodnost angažovanja ne samo porodice i škole nego i društva u cjelini.

Angažovanje svih ovih subjekata i njihovo preventivno djelovanje, može imati uspjeha ukoliko se ovaj izuzetno složeni društveni fenomen dobro izučiti sa stanovišta cjeline društvenih okolnosti koji ga bitno determinišu. Za takva izučavanja u našem društvu nije iskazivan ni približno adekvatan interes.

8. Znanje i kompetitivnost

Porast uloge znanja i nauke u životu čovječanstva spada u **najznačajniju promjenu sistema vrijednosti** savremenog društva. Pri tom, treba dobro znati da se poraz prava najprije i najdalekosežnije odvija preko poraza filozofije i nauke. Ne može se govoriti o uspostavljanju vladavine prava ako je u društvu

izvršen poraz filozofije i nauke, posebno sociologije kao nauke o cjelini društva. Zbog toga moramo se ozbiljno zapitati:

Zašto mi o našem društvu znamo veoma malo!? Otkud kod nas takva slabost društveno-naučnog znanja?

Znanje ima svoju **univerzalnost**, ali se mora stvarati i primjenjivati na **lokalnom** nivou. Zato u svakom društvu treba ozbiljnu pažnju posvetiti naučnoj politici, kao sastavnom dijelu opšte politike društva. Osnovni zadaci naučne politike jesu:

1. stvaranje što povoljnijih uslova za razvoj nauke i obrazovanja, osobito onih djelova koji imaju naročiti značaj za razvoj društva;
2. usmjeravanje nauke tako da doprinosi realnom planiranju društvenog, privrednog, kulturnog i političkog razvoja određenog društva;
3. s obzirom na ograničenost „domaće“ kritičke mase, neophodno je pojačati integracione procese u međunarodnu naučnu zajednicu. Pri tom, ne treba zaboraviti da se međunarodni naučni projekti finansiraju na konkurentskoj osnovi, pa je potrebna adekvatna razvijenost domaće nauke.

Nesporno je, dakle, da je naučna politika određena društvenim prilikama, ali i unutarnaučnim faktorima. Prema tome, prilagođavanje organizacije nauke mora pratiti dinamične unutarnaučne promjene i društvene prilike koje sve više poprimaju međunarodni karakter.

Naučna politika mora se zasnivati na što pouzdanijim pokazateljima o stanju nauke i predviđanjima njenog vjerovatnog razvoja u bližoj budućnosti, usaglašenog sa potrebama čovjeka i društva. Zbog toga je u razvijenim društvima sve više izraženo nastojanje da se unaprijedi statistika nauke i da se unaprijedi i modernizuje ocjenjivanje naučne djelatnosti i njenih rezultata pomoću odgovarajuće bibliometrije. U tom smislu, sistematski se vode podaci o svakom naučniku i stručnjaku, njihovom socijalnom porijeklu, standardu i društvenom statusu, zatim, obimu i vrsti ulaganja u nauku, programima istraživanja i mogućnostima uključivanja rezultata naučnih istraživanja u vlastitu kulturu i razvoj društva uopšte.

Valorizacija naučne politike treba da se vrši na bazi „ulaza“ i „izlaza“, tj. onoga što društvo ulaže u nauku i onoga što dobija od nauke. Ovdje moramo imati u vidu niz specifičnosti: razvoj naučnih djelatnosti dugotrajan je proces; procjena potreba razvoja nauke i obrazovanja zahvata ne samo egzistencijalna nego i esencijalna pitanja same suštine čovjekovog i društvenog bića; naučna znanja imaju univerzalni karakter, ali je za njihov razvoj i uspješnu primjenu neophodno razvijati adekvatnu društvenu klimu u svakom konkretnom društvu (Milić, 1995).

Zbog toga, „tehnokrate iz vazduha“, posebno u nekim oblastima kao što je obrazovanje, pravo, turizam, ne mogu imati naročitog uspjeha, za razliku od javne administracije i banke, gdje je prenosivost znanja veoma velika i može se odvijati sa velikim uspjehom. Uvažavanje lokalnog konteksta ne znači zatva-

ranje znanja i njegovo podređivanje lokalnoj tradiciji i običajima. Pogotovo se ne smije primijeniti princip „štednje“ u smislu:

1. redukovanja projekata u naučnim oblastima i zasnivanja raznorodnih istraživanja, koja daju nepotpune podatke za svako pojedinačno istraživanje;
2. svođenja broja istraživača ispod nivoa koji obezbjeđuje potreban kvalitet naučnog rada;
3. zanemarivanja brige o standardu i društvenom ugledu nauke i naučnika;
4. oslanjanja na povremeno angažovanje eksperata od strane administracije;
5. prepuštanja postignutih rezultata naučnih istraživanja niskom nivou trenutne „potražnje“, jer je tržište za ovu vrstu proizvoda sasvim atrofiralo.

Sistem obrazovanja mora biti cjelovit u smislu zahvatanja tradicionalnog i modernog. Struktura znanja koju proizvodi naš obrazovni sistem ili je suviše uopštenog karaktera, ili je suviše parcijalizovana, zbog čega je neophodno kritičko preispitivanje naše „školske nauke“ i njenih obrazovnih programa.

Posebno je pitanje koliko promjene u obrazovanju koreliraju sa promjenama u drugim oblastima i cjelinom transformacionih promjena u postsocijalističkoj Crnoj Gori. Bez te veze, obrazovanje ne može odigrati emancipatorsku ulogu svijesti i senzibiliteta subjekata obrazovanja, u adekvatnom spoju subjekta i objekta obrazovanja.

Osvajačke pretenzije bilo koje nauke u odnosu na predmete drugih nauka neizostavno ima za posljedicu regresiju nauke, što posebno važi za društvene nauke. Jedina alternativa profesionalizmu jeste diletantizam. Profesija predstavlja primjenu teorijskih znanja na rješavanje problema, a ne rutinski rad. Monopol nad vršenjem određene djelatnosti, potvrđen od države (zakonski sankcionisan), osnova je za profesionalno obavljanje poslova i za onemogućavanje neprofesionalnog i neovlašćenog bavljenja određenim poslovima. Time se onemogućava, ne samo neprofesionalizam i nestručnost u podjeli rada nego i ideologizacija, politizacija i birokratizacija podjele rada, koje, naročito u društvenim naukama, imaju višestruke negativne posljedice.

Za crnogorsko društvo, koje se nalazi u burnim društvenim promjenama, veoma je značajno da razvija vrijednosni sistem i političku kulturu u kojima profesionalno obavljanje poslova i usavršavanje donosi ugled i moć. Znanje mora biti osnova za prestiž u društvu (prema nekim podacima, sada u Crnoj Gori svega 5% vlasnika privatnih preduzeća ima fakultet). Modernizacija jednog društva jeste racionalni pristup u načinu na koji se organizuje socijalni život i odvijaju društvene aktivnosti. Modernizacija se, prema tome, ispoljava, prije svega, u shvatanju profesionalizma, ulozi i položaju profesija, te vrednovanju znanja, profesionalnog rada i njihovih nosilaca. Moderni profesionalizam temelji se na obrazovnim i naučnim institucijama, koje imaju visoku etičku odgo-

vornost u pogledu ekskluzivnosti djelokruga profesionalnog zahvata i korektnog odnosa prema drugim profesijama.

To naravno ne znači da ne treba razvijati **interdisciplinarnost** i interdisciplinarni teorijski i metodološki pristup u izučavanju pojedinih fenomena. Ali, interdisciplinarnost mora se zasnivati na ostvarenim rezultatima u pojedinim naučnim disciplinama. U tom smislu, opšteprihvaćena je istina da ne postoji idealni menadžer, već samo idealni menadžerski tim, profesionalno komplementaran i kompetentan za uspješno obavljanje složenih zadataka u domenu upravljanja, rukovođenja i socijalne integracije. A uspješnost se sadrži u otkriivanju novih šansi i mogućnosti.

Kompetitivnost, zasnovana na ovom pristupu, daje društvu naročiti doprinos kognitivne prirode, u smislu razumijevanja relativne efikasnosti ili neefikasnosti alternativnih rješenja.

Korelacija znanja i društvene kompetitivnosti pokazuje koliko se u jednom društvu vrednuju i koriste rezultati nauke i naučnih istraživanja.

U složenim društvenim promjenama, u kakvim se sada nalazi Crna Gora, naznačena pitanja korelacije znanja i kompetitivnosti imaju izuzetan značaj.

Zato je u Crnoj Gori potrebna temeljna naučna politika sa sistematskom i jedinstvenom statistikom o stanju nauke i predviđanjima njenog razvoja adekvatno društvenim potrebama, ustanovljenom valjanom bibliometrijom za ocjenjivanje i vrednovanje naučnih rezultata, kriterijumima finansiranja naučnih projekata, karakterom veza nauke i drugih oblasti privrednog, kulturnog, političkog života i afirmacije domaće nauke na međunarodnoj sceni.

9. Demografski razvoj u kontekstu društvenog razvoja

Društveni razvoj na bazi kompetitivnosti nezamisliv je bez demografskog razvoja. Konceptcija demografskog razvoja i poželjni nivo reprodukcije stanovništva proizilazi iz shvatanja **suštine roda i rodnih odnosa u crnogorskom društvu**. Priroda je stvorila različite polove, a društvo nejednake. Polovi nijesu stvoreni u znaku suprotstavljenosti, već u značenju i sa smislom održavanja ravnoteže i evolutivnog progresivnog razvoja društva. Rodni odnos, kao odnos između polova, najprirodniji je ljudski odnos, što pretpostavlja kultivisano poštovanje prirode muškarca i žene, posebnosti njihovih identiteta, ali istovremeno i njihovog rodno jedinstva. Rodni odnosi otkrivaju stepen humanizacije ukupnih društvenih odnosa u jednom društvu, ali i uvažavanje sposobnosti koja proizilazi upravo iz rodni specifičnosti svakog društva.

Na unapređenju rodni odnosa u crnogorskom društvu postižu se nesporni rezultati, ali i dalje treba raditi na: usavršavanju strategije razvoja rodni odnosa u pogledu njihovog izdizanja na nivo ravnopravnosti polova; sadašnje učešće žena u institucijama u kojima je skoncentrisana najveća moć nije dovoljno; priroda poslova koji se obavljaju u institucijama sa najvećom društvenom moći ne opravdava tako malo učešće žena u njima; ukupna organizacija crnogorskog društva i organizacija porodice i porodičnog života osnovni je uzrok

tome da žena ne može, pored velikog opterećenja u porodici, preuzimati i visoke položaje u društveno-političkom životu i privrednim aktivnostima; objašnjenje ovakve pozicije žene u crnoj Gori treba tražiti i u stanju društvene svijesti, i to ne samo svijesti muškaraca nego i svijesti žena.

Sve ovo govori u prilog konstataciji da demografski plan nije samo bitna komponenta demografskog razvoja već i ukupnog društvenog razvoja.

Demografski plan mora zahvatiti čitav spektar potreba pojedinaca, porodice i društva i njihovog socijalnog razvoja, bez čega se ne može ostvarivati cilj proporcionalnog, planskog razvitka društva.

Ukoliko se demografski faktori, pa i natalitet, ne nalaze ukomponovani u srednjoročne i dugoročne planove razvoja, oni nastavljaju nekontrolisani put, nezavisno od njima otuđenih planova, isključivo stihijno.

Sa tog stanovišta, pitanje je u kakvoj su korelaciji **makroekonomska stabilnost i demografska stabilnost**, to jest da li je „racion“ makroekonomske stabilnosti u korelaciji sa demografskim „racionom“, ili privredni, energetska, ekonomski, kadrovski, edukativni, zdravstveni i kulturni sektori funkcionišu kao „zatvoreni“ sistemi.

U stvari, centralno je pitanje koliko planovi i programi razvoja u pogledu korišćenja prirodnih resursa i dobara prate komponente socijalnog kapitala, to jest planovi socijalnog razvoja i zadovoljavanja socijalnih potreba, pogotovo sa stanovišta prevladavanja problema lokalnog i regionalnog razvoja Crne Gore.

Bez adekvatnog mjesta zadovoljavanja socijalnih potreba i socijalnog razvoja, ne može se otvoriti trajna perspektiva bilo kojeg područja, a time ni motivacija demografskog razvoja u njima. Rim se proširio od Britanije do Mesopotamije, ali, na kraju, nije bilo Rimljana – pored sve sile i bogatstva broj ljudi je bio presudan!

Naučna istraživanja moraju biti usmjerena na cjelinu demografskog fenomena, a to znači na kauzalni i teleološki tip objašnjenja demografskih kretanja u Crnoj Gori. Treba otkrivati uzroke, svrhu i ciljeve demografskih kretanja u sadašnjosti i budućnosti Crne Gore. Jednostavno, treba preći sa opisivanja i kvantofrenije koje ostaju na prostim konstatacijama i ne objašnjavaju suštinu demografskih kretanja i nataliteta, kao ključnog momenta u ukupnom razvoju Crne Gore.

10. Ruralni i urbani razvoj

Cjelovit pristup prati lokalno, odnosno regionalno u kontekstu integrativnih polja izvjesnih identiteta: društvenog, kulturnog, ekonomskog, socijalno-antropološkog i političkog.

Sublimacija ovih identiteta rezultira vezom i njihovim sadejstvom koja omogućava stanovnicima određenog regiona da na autonoman način ostvaruju svoje zajedničke potrebe, vrijednosti i interese, ispoljavajući tako svoje autentične mogućnosti i sposobnosti uz kvalitativno posredovanje sa svojim okruženjem i društvom u cjelini. Jedino na taj način određeni region, odnosno lo-

kalna zajednica može održavati unutrašnju dinamičnost i kreativnost svojih članova, institucija i organizacija.

Nepoštovanje ovakvog pristupa nužno ima za posljedicu produblјivanje jaza razvijeni – nerazvijeni.

Naročito su ruralna područja bila u neprestanom gubitku, i to ne samo u privrednom smislu već u gubitku svoje društvene suštine, odnosno osnove bez koje ne mogu održavati i razvijati svoju autohtonost i autonomnost, a time ni perspektivu individualnog i porodičnog života i rada u njima.

Selo se u Crnoj Gori ne može oživjeti parcijalnim mjerama iz poljoprivrede, infrastrukture i sl. Selu u Crnoj Gori mora se vratiti njegova društvena suština.

To podrazumijeva kompleksno socijalno planiranje: prvo, u izboru seoskih područja sa realnom perspektivom razvoja; i drugo, u egzaktnom identifikovanju vrijednosnih orijentacija ljudi, ljudskih potreba i motivacije, složene strukture interesa – pojedinačnih, grupnih i društvenih.

Već imamo pokušaje osnivanja eko-sela. Da li imamo strateški plan razvijanja etnoeko-naselja u Crnoj Gori, koji bi podrazumijevao cjelovitu viziju razvoja ovih naselja u odgovarajućim područjima Crne Gore, sa cjelovitom strukturom trajne perspektive pojedinih područja? Ova naselja moraju predstavljati spoj tradicionalnog i modernog, spoj ljudskog duha i prirode, biti u funkciji razvoja sela, kao cjelovite društvene zajednice sa odgovarajućim institucijama, poljoprivrede, turizma, infrastrukturom, dinamičkim planovima i programima slobodnog vremena, ukomponovana u ukupni razvoj Crne Gore, a ne, kao sada, parcijalni pokušaji pojedinaca.

Na bazi ovih elemenata možemo doći do identifikovanja **novog tipa** sela, čija je realizacija, prije svega, potreba savremenog i progresivnog razvitka Crne Gore, a ne samo potreba sela. Osnovana je pretpostavka da u svim strukturama stanovništva Crne Gore, sa stanovišta sadašnjosti, a pogotovo sa stanovišta budućnosti, postoji otvoren ili latentni interes za „vraćanje života selu“. Treba ispitati tu strukturu interesa, tipizirati je i ugraditi u novi tip sela, uz globalnu orijentaciju društva da stvori mogućnosti da ona profunkcioniše.

Politika zasnovana na ovim elementima rezultiraće formiranjem **novе strukture** sela sa akterima sposobnim i zainteresovanim za dalji napredak sela. Tada ćemo imati unutrašnju snagu, autohtonu i autonomnu, za cjelovit, progresivan razvoj sela u interesu, ne samo sela nego i za održivi razvoj Crne Gore u cjelini.

Potreba razvoja lokalne, ruralne i urbane sredine danas se prožima više nego ikad do sada, ali to prožimanje odvija se na specifičan način.

Znači, ruralna i urbana kultura nijesu u sukobu u ruralnoj sredini niti u ruralnoj populaciji, kao što nijesu u sukobu u urbanoj sredini i urbanoj populaciji. U tom smislu, tradicionalno i moderno postaju potreba i jedne i druge sredine i njihovih populacija.

Potreba ruralne sredine i njene populacije za urbanom kulturom u okviru svoje sredine sve je veća. Takođe, urbana populacija ima sve veću potrebu za

ruralnom sredinom. Potreba za zajednicom, porodicom, održivim razvojem, prirodom, potreba ruralne sredine za razvojem, pored poljoprivrede, i drugih privrednih grana, kulturnih, ekoloških, obrazovnih, zdravstvenih i drugih institucija; potreba za uvažavanjem multikulturalne strukture, učenjem stranih jezika; potreba za sve većim dinamizmom vremena i prostora – sve su ovo zajedničke potrebe ruralne i urbane sredine koje treba afirmisati u ukupnom razvoju crnogorskog društva. Na taj način možemo se adekvatno uključiti u svjetski trend interkulturalnog dijaloga, koji znači **prevazilaženje razlika između urbanog i ruralnog**.

11. Održivi razvoj

„Održivi razvoj“ podrazumijeva usmjerenje cjelokupne društvene organizacije, koje ima za cilj dugoročno unapređenje društvenog i ekološkog zdravlja gradova, sela i svih naselja i njihove veze sa prirodom, odnosno odnosa prema prirodi.

Pravci održivosti podrazumijevaju sljedeće: racionalna, efikasna upotreba zemljišta; racionalnost komunikacija – saobraćaja; efikasna upotreba resursa, manje zagađenosti i otpada; obnavljanje prirodnih sistema; pogodna okolina za život i stanovanje; zdrava društvena ekologija; održiva ekonomija; aktivne građane u realizaciji održivog razvoja; očuvanje lokalne kulture i tradicije.

Koncept održivog razvoja uključuje pitanje karaktera, domašaja i trajnosti društvene kompeticije, a to znači da **princip potrebe** ima primat u odnosu na samu potrebu kao egzistencijalnu nužnost. Princip sa kojim pristupamo prirodi, drugim ljudima, institucijama, društvu u cjelini opredeljuje dinamiku i trajnost održivog razvoja. U tom smislu, Koićio Matsura, generalni direktor Uneska, ističe da čovječanstvo može da bude sačuvano samo ukoliko iskombinujemo rast i održivi razvoj umjesto da ih posmatramo kao suprotnosti. Kako to može da se uradi? Koićio odgovara da nam treba: više znanja; više uzdržljivosti; manje materije; više konkretnih stvari; više – prije nego manje – etike i politike. U svim naznačenim elementima centralno mjesto pripada našim **stavovima** u odnosu na održivi razvoj i rast.

Mislim da je još veći problem savremenog čovjeka što nije svjestan razlike između **individualnih prava (vezanih za jednu generaciju) i ljudskih prava** uopšte, posebno u odnosu na prirodu. Sadašnja generacija, posebno politička garnitura, odnosi se prema prirodi kao da je to ekskluzivna svojina i vlasništvo ove generacije, posebno političke elite. U domenu **svojine** donosi zakone koji predstavljaju monopol jedne (sadašnje) generacije, a u domenu **vlasništva** prirodna bogatstva pretvara u svoje, uskogrupno vlasništvo ne vodeći računa ni o generacijama koje su sačuvale prirodu, ni o budućim generacijama koje treba da svoj opstanak obezbijede u jedinoj prirodi koju imamo! Tako sadašnje otjelotvorenje prava u odnosu na prirodu zanemaruje i ljudska prava i prava prirode na vlastiti opstanak.

Zar nije dovoljno upozorenje da bi nam, ukoliko bi se sadašnji način potrošnje u Sjevernoj Americi primijenio na čitav svijet, bile potrebne tri-četiri planete zemlje? Na koje aktere se možemo osloniti za neophodnu promjenu? Odgovor moramo potražiti u promjeni strukture moći.

Društvena kompeticija, po pravilu, isključuje **silu, ali ne isključuje moć**. Bitno je da li kompeticija razvija asocijativni tip društvene moći, u kojem povećanje sposobnosti, znanja, preduzetništva i motiva postignuća jednih subjekata u društvu ima za posljedicu povećanje moći i drugih subjekata, ili antagonistički tip društvene moći, u kojem povećanje moći jednih subjekata znači smanjivanje moći drugih subjekata. S ozirom na to da društvena kompeticija obuhvata sve bitne komponente jednog društva, karakter društvene moći ima izuzetnu važnost. Od karaktera društvene moći zavisi karakter kompetitivnosti (karakter utakmice), koji se formira u jednom društvu: da li se ta utakmica odvija na principu spoja autoriteta i slobode, pri čemu je autoritet sredstvo, a sloboda cilj. Zadatak je nauke i etička odgovornost da pravovremeno ukaže na karakter konstituisanja društvene moći i njene posljedice u pogledu sticanja autoriteta uz pomoć vlasti i položaja u njoj, ili znanja, sposobnosti, rezultata rada i moralnog poštovanja. To se posebno odnosi na dimenzije državnosti i izgradnju države i njenu sposobnost da planira i sprovede u djelo politiku i primjenjuje jasno i nedvosmisleno zakone, što čini suštinu državnog institucionalnog kapaciteta.

Za održivi razvoj bitno je saznanje da se ekonomski, pogotovo društveni, razvoj ne može osnivati samo na pojedinoj oblasti ili pojedinom faktoru, ma koliko on bio značajan, već se mora imati u vidu međuzavisnost više značajnih faktora i oblasti društvenog razvoja i njihovo usmjerenje ka ostvarivanju fundamentalnih ljudskih vrijednosti.

Prema tome, „održivi razvoj“ ne podrazumijeva samodovoljnost bilo koje države, regiona, grada, sela, oblasti društvenog života. Održivi razvoj mora imati pozitivne efekte za sve subjekte društvenog života i njihove veze sa prirodom. U prevladavanju aktuelne protivrječnosti bogati – bogatiji, siromašni – siromašniji, to konkretno znači da najmanje 80% siromašnih osjeti poboljšanje programa održivog razvoja u crnogorskom društvu.

Najbitnije je, pri tom, realna procjena kakve se promjene mogu postići sopstvenim snagama i razvojem preduzetničkog duha i motiva postignuća naroda. To je osnova za uspostavljanje odnosa Crne Gore sa bližim i daljim okruženjem. Svo to okruženje možemo identifikovati na disperzivnoj ravni: nauke, tehnike, kulture, religije, tradicije, politike, sile i moći. Potreban je kritički odnos i saradnju usmjeravati na nauku, tehniku, tehnologiju, privredu, kulturu, na sve ono što čini progresivne sadržaje savremenog društva, koji mogu bitno uticati na naš ubrzani razvoj.

U crnogorskom društvu, kao uostalom u svim društvima postsocijalističke transformacije, na djelu je preplitanje dominantnosti tržišta i državnog regulisanja društvenih procesa i odnosa.

Kardinalni značaj u razrješenju ovog preplitanja ima jasno diferenciranje između ekonomskih poslova i uplitanja države u njima, na jednoj strani, i na drugoj, stvaranje ravnopravnih mogućnosti građana i preduzeća da uđu u ekonomske poslove.

U prvom slučaju država nema šta da traži, dok je u drugom slučaju njena osnovna obaveza. Na toj relaciji konstituše se i karakter održivog razvoja: koje će društvene snage dobiti najveću društvenu moć da raspolazu sa ekonomskim, društvenim i političkim kapitalom, to jest, sa osnovnim resursima i društvenim bogatstvom. Na toj osnovi konstituše se i karakter institucionalne reforme, koja prati socijalno prestrukturiranje društva sa stanovišta razvoja preduzetničkog duha i motiva postignuća, a sve to u kontekstu stvaranja novog sistema vrijednosti. U tome je ključ spone strukturnih društvenih promjena i djelovanja društvenih aktera.

Naučna istraživanja ubjedljivo pokazuju da se formiranjem odgovarajućeg sistema vrijednosti u velikoj mjeri može upravljati. Najveći uticaj ima kultura, filozofija, nauka, religija, mediji i odgovarajuće institucije obrazovanja, nauke, kulture itd. Treba imati u vidu da jednostrana ekonomska, tržišna i pragmatična orijentacija afirmišu potrošačku, a ne kreativnu stvaralačku kulturu i njoj odgovarajući sistem vrijednosti.

Cjelovit sistem vrijednosti u funkciji održivog razvoja i progresivnog kretanja društva može se razvijati planskim djelovanjem u sferi nauke, kulture, obrazovanja, medija i njihovog osposobljavanja za naučno objektivno, utemeljeno razumijevanje, tumačenje i objašnjenje društvenih procesa u ovoj oblasti.

Bez temeljnih naučnih istraživanja i njihovih rezultata ne može se upravljati promjenama u sistemu vrijednosti, a time i formiranjem pogleda na svijet koji usmjerava društvena kretanja u pravcu progressa.

12. Naučni projekat

Imajući u vidu značaj fenomena kompetitivnosti za savremeno društvo, posebno za crnogorsko društvo, koje traži izlaz iz dubokih tranzicionih protivriječnosti, CANU iskazala je sintetički svoj angažman predlogom projekta *Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti*. CANU ovim dokumentom ne preuzima zadatke politike, ali je veoma svjesna činjenice da ozbiljna i odgovorna politika neizbježno pretpostavlja nauku. Time se autonomija politike ne dovodi u pitanje, već se samo podiže nivo njene odgovornosti, odnosno daje politici siguran osnov da sa voluntarizma i etike čiste volje, koja je „oslobađa“ odgovornosti za posljedice, pređe na etiku odgovornosti za posljedice svoga djelovanja.

Intelektualna radoznalost koju podstiče CANU dokumentom *Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti* ima poseban značaj za sve oblasti naučnog stvaralaštva, jer je ona preduslov punog razumijevanja, tumačenja i objašnjenja sadašnjosti i smisaonog promišljanja budućnosti crnogorskog društva. Pogotovo ako se stvore adekvatni uslovi za realizaciju iniciranog naučnog

projekta na ovu temu koji obuhvata sva krucijalna pitanja progresivnog razvoja Crne Gore: ekonomski razvoj; integraciju u evroatlanske strukture; izgradnju i funkcionisanje države; populacione aspekte, životnu sredinu i održivi razvoj, energiju; etička pitanja; kulturno okruženje; obrazovanje; nauku.

L i t e r a t u r a

- Adižes, Isak (2004), *Upravljanje promjenama*, Novi Sad.
- Bauman, Zigmunt (1984), *Kultura i društvo*, Beograd, Prosveta.
- Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti* (predlog projekta) (2008), CANU.
- Fabijan, Johanes (2001), *Vrijeme i Drugi*, Nikšić, Jasen.
- Fukojama, Frensis (2007), *Građenje države*, Beograd, Filip Višnjić.
- Gidens, Entoni (1998), *Posledice modernosti*, Beograd, Filip Višnjić.
- Habermas, Jirgen; Racinger, Jozef (2006), *Dijalektika sekularizacije*, Beograd, Dosije.
- Kimlika, Vil (2004), *Multikulturalizam – multikulturalno građanstvo*, Podgorica, CID.
- Koićio, Matsura (2008), *Može li čovečanstvo da se sačuva*, Beograd, Politika.
- Milić, Vojin (1995), *Sociologija nauke*, Novi Sad, Filozofski fakultet.
- Poper, Karl (1993), *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Beograd, BIGZ.
- Pušić, Ljubinko (2003), *Urbana kultura*, Novi Sad, Filozofski fakultet.
- Semprini, Andrea (2004), *Multikulturalizam*, Beograd, CLIO.
- Sen, Amartja (2002), *Razvoj kao sloboda*, Beograd, Filip Višnjić.
- Stanovčić, Vojislav (2003), *Vlast i sloboda*, Beograd, Čigoja štampa.
- Valerštajn, Imanuel (2005), *Posle liberalizma*, Beograd, Službeni glasnik.
- Veber, Maks (1976), *Privreda i društvo*, Beograd, Prosveta.
- Vukićević, Slobodan (2008), *Etika iznad svega*, Beograd, Institut društvenih nauka – Zbornik: Ekonomija i moral.